

Presentació del llibre *La moneda de Sardenya medieval i moderna. Bases documentals*. *Edició i breu anàlisi* de M. Crusafont

(Istituto Italiano di Cultura, Barcelona, 23 de maig de 2016)

JESÚS ALTURO I PERUCHO

Des de fa ja una bona colla d'anys, el món erudit que envolta la numismàtica em té el cor robat per l'admiració que sempre m'han suscitat els seus conreadors, pacients i meticolosos, doctes i crítics; en particular els del nostre país. Recordo encara avui amb gratitud immarcescible que em vaig estrenar en conferències públiques el ja llunyà any 1979 en el marc del *I Simposi Numismàtic* de Barcelona, el que em va permetre de conèixer i fer amistat, entre d'altres, amb el Dr. L. Villaronga, la Dra. A. M. Balaguer i el Dr. M. Crusafont. Als Profs. F. Mateu i Llopis, A. M. Mundó i J. Bastardas i l'enyorat amic I. M. Puig i Ferreté, que també hi van participar, ja els coneixia d'antuvi. Gràcies a aquests bons mestres i amics, no em va ser difícil d'ingressar a la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics*, de la qual cosa sempre m'he sentit molt orgullós perquè tothora s'ha mantingut en el primer pla de l'eficiència i de l'exigència. Guiada de primer per la directiva del Dr. Villaronga, de tan grata memòria, i ara per l'amic Crusafont, ha estat en tot moment al capdavant de les filials de l'Institut d'Estudis Catalans de més nervi. I ho ha fet amb esforçada dedicació, però també amb ben planificada intel·ligència. Fa goig de veure la rastellera de números de la revista "*Acta Numismatica*", que dignifiquen els prestatges de les nostres biblioteques, enriquits encara pels títols dels seus annexos.

I vet aquí que avui assistim a la presentació d'un nou d'aquests llibres, l'aparició del qual s'ha fet amb un avantatjós objectiu. No es tracta d'un llibre adipós, engreixat d'elements sobrers amb l'única finalitat d'engrossir un currículum

que no obre cap nou camí ni obeeix cap altre pla que no sigui la pròpia i engan-yosa promoció. El nou llibre que avui tenim a les mans va destinat a qui vulgui disposar de novells i sòlids materials d'estudi i desitgi participar reflexivament de plantejaments flamants. Amb el mèrit afegit que es tracta de la recuperació d'una obra pòstuma. Quants esforços notables i profitosos no s'han perdut en els calaixos dels escriptors d'erudits finats abans que les seves obres! Quanta riquesa amagada no guarden encara aquests secreters!

El Dr. Crusafont ja en anteriors ocasions ha tingut l'encert de recollir treballs solts o impublicats de prestigiosos numismàtics. Com no recordar l'*Obra numismàtica esparsa i inèdita* del gran Botet i Sisó? Com oblidar l'*Obra numismàtica esparsa* de l'eminent L. Villaronga?. No debades, també ell és sabedor que fins i tot els impresos retornen inexorablement a la condició de textos inèdits o per l'excusable oblit dels estudiosos, sovint de memòria ben làbil, o pel poc innocent silenci dels aprofitats, en tot temps de gratitud fugaç, fent de l'esforç humà una tasca digna de la dura labor de Sísif. Prou ho adverteix el mateix Crusafont en dir que investigadors que haurien de merèixer el nostre agraïment, record i respecte, ben sovint els trobem immersos en el menyspreu i l'oblit, això si les seves aportacions no són apropiades per altri, esdevingudes "llaminadures per a depredadors". Però deixem de banda aquestes qüestions perquè, com bé afirma també Crusafont: "Quan els noms dels mestres que ens van precedir fan nosa, quan la tasca aliena fa ombra, gairebé segur que som davant de la mediocritat".

Avui, però, Crusafont, també ell incansable, recupera un treball, si no completament inèdit, gairebé; car, segons explica en el pròleg Enrico Piras, se n'impresen només dues o tres còpies per ser distribuïdes pel fill de l'autor entre alguns numismàtics. I, amb tot, com de seguida veurem, la vàlua d'aquesta obra és més que meritòria. Es tracta de *La moneda de Sardenya medieval i moderna. Bases documentals*, de l'erudit sard Vincenzo Dessì, que ens permet des d'avui de disposar de tots els seus estudis numismàtics, atès que tota la resta d'escrits breus ja foren agarbellats en un únic llibre publicat a Sàsser el 1970 per l'Associazione Numismatica Sarda, amb el títol de *Gli scritti di Numismatica*.

Però per tal de publicar aquesta obra en condicions adequades, calia no sols un especialista en els estudis numismàtics, sinó també un entès en llatí, català i castellà, llengües amb què són escrits els documents arplegats per Dessì en distints arxius de Catalunya i de Sardenya. I qui millor que Miquel Crusafont per conjuminar tots aquests coneixements? Hem de felicitar així mateix Enrico Piras no sols per l'interès que ha tingut a conservar una de les còpies d'aquesta obra, sinó també per la generositat i l'encert de confiar-la al Dr. Crusafont perquè tingués cura de la publicació amb el seu conegut *savoir faire*.

I val a dir que l'obra ja enganxa des de l'endrega, dedicada "A tots aquells lluitadors que varen veure enrunar-se els seus somnis". I és que no som pocs els qui

ens recomposem en les pròpies runes, aguantats potser per un fil d'esperança més duradora que la de l'èxit fugaç.

Ben útil és, certament, el pròleg d'Enrico Piras, on, després de donar unes breus clarícies sobre Vincenzo Dessì, fa un succint repàs dels estudiosos més significatius de la moneda sarda, majoritàriament vinculats a l'Associació Numismàtica Sarda, malauradament desapareguda el 2006, però amb uns principis inspiradors esperançadorament renascuts en la nova associació sorgida a Càller el 2010.

D'altra banda, del que representa el recull documental de Dessì per als coneixements numismàtics de la història de la moneda a Sardenya, ja en fa una justa valoració M. Crusafont. Però, amb bon criteri, no es limita, en la seva exposició i anàlisi, a treure suc només del diplomatarí de Dessì; el complementa amb altres fonts i estudis, cosa que li permet, per exemple, de confeir una sèrie més sencera dels mestres de seca de Sardenya, amb nom i cognom, ja des de l'estiu del 1324, que arrenca amb Nicolau Ros. A més a més, Crusafont no desaprofita l'avinentesa per autocorregir-se, amb total i lloable honradesa i sense cap pusil·làtime encongiment, i així esmena un Arnau Maraguer en un Arnau Moragues. També observa Crusafont com, inicialment, els mestres de seca eren d'origen català i persones de l'ofici, sense posseir cap grau nobiliari. Aquesta situació començarà a canviar amb Ferran II amb mestres d'origen castellà, ascendència nobiliària i, òbviament, sense ésser gent de la professió.

En minucios detall és analitzat l'enfrontament entre el virrei a Sardenya Joan de Corbera i els consellers de la ciutat de Càller al llarg dels anys 1419 i 1421, en base a uns documents que reflecteixen vivament la realitat, com els doc. 28 i 29.

Molt assenyat em sembla l'excursus que l'amic Crusafont fa sobre la denominació de Corona d'Aragó, que encara avui dona nom inexacte a l'Arxiu Reial de Barcelona. Tot i que interpreto que parla *cum mica salis* quan proposa l'alternativa del nom de república catalana per als dominis reials del segle XV. Crusafont bé sap que, etimològicament, la *res publica* és el conjunt de béns públics, com la *res familiaris* fa referència al patrimoni familiar. Per bé que, vist el que veiem en els nostres dies, no sé si darrerament hi ha hagut una inversió terminològica més que no pas tèrmica en aquestes expressions, si és que una i altra no han esdevingut sinònimes per l'estat de corrupció generalitzat i per reducció a la baixa en la banda dels valors morals.

Els probables florins d'or de Sardenya és la temàtica sobre la qual disserta a continuació Crusafont, tot prenent com a punt de referència els doc. 53 i 54 de la col·lecció diplomàtica de Dessì, per passar tot seguit a tractar de l'argent en temps de Ferran II (doc. 56), un cas contrari a l'anterior. Del florí d'or sard, en efecte, n'hi ha constància documental però no real; en canvi, la moneda de plata encunyada a Sardenya té l'evidència de la materialitat, però el silenci documental és gran.

Ben curiós és el cas del paper-moneda documentat el 1668 a Sardenya (doc. 99 i 100) en un moment de reencunyació, en moneda bona, de la moneda de billó falsa.

No deixa de tenir interès arxivístic i diplomàtic la notícia que, a causa d'un incendi provocat a Vila d'Esglésies pel jutge d'Arborea, anomenat Marià, i els seus sequaços, rebels tots ells al rei Pere el Cerimoniós, hom pogués refer el text d'un parell de lletres reials per haver-les trobat enregistrades en un registre de l'Arxiu Reial de Barcelona, "*iam dictam litteram inuentam registratam in quodam registro nostro archiui nostri palatii ciuitatis Barchinone*", cosa que, indirectament, prova el fonament d'anomenar Arxiu Reial de Barcelona al que per altre i inapropiat nom és encara avui conegut com Arxiu de la Corona d'Aragó, tal com recordava suara (doc. 5 i 13).

Interessantíssim em sembla, en fi, l'inventari de 1639 de l'equipament d'una seca, on no falten, naturalment, "cent y vint-set punchons ab los quals se fan les lletres", cosa que mereix l'atenció dels paleògrafs.

Però els aplecs documentals, fins i tot els tan específics des del punt de vista temàtic com el que avui presentem, àdhuc procuren informacions del màxim interès per a disciplines en aparença força allunyades, si és que hi ha cap disciplina allunyada de cap altra. Prou ho prova el mateix Crusafont quan extrau dades d'interès cultural i polític sobre l'ús del llatí, del català o del castellà en la documentació arplegada.

Però permetin-me que m'entretengui uns moments en unes pàgines que il·luminen unes possibles situacions de la vida quotidiana; en concret, de la vida dels treballadors d'una seca, segons hom desprèn de les ordinations d'Alfons III el 1331. En elles, hom documenta una mena de previsió social, que sabem comuna ja, pel cap baix des del segle XII, en les confraries religioses.

Diu, en efecte, un dels seus capítols:

"Item quod si aliquis operariorum et monetariorum, causa paupertatis uel longe infirmitatis aut senectutis, non habuerit unde possit sibi prouidere in uictualibus, omnes alii operarii et monetarii donent ei de peccunia que fuerit in bustia supradicta, unde possit sibi in suis necessariis prouidere".

"Si algun operari o moneder, per causa de pobresa, llarga malaltia o senectut, no tenia d'on procurar-se la manutenció, que tots els altres operaris i moneders li facin donatiu d'una part dels diners de l'esmentada caixa amb què pugui satisfer les seves necessitats".

I prosseguia:

"Item quod si aliquis illorum sumptus fuerit ab humanis, omnes alii operarii et monetarii honorificent corpus eius et illud faciant cum decenti solempnitate sepeliri et operari cessent quousque sepultum sit".

"Si algú d'ells era arrabassat d'entre els humans, que tots els altres operaris i moneders honorin el seu cos i el facin sebollir amb l'adequada dignitat i que no tornin a treballar fins que l'hagin enterrat".

No devien ésser infreqüents els altercats, en previsió dels quals hom legislava:

“Item si aliquis de monetariis uel operariis rixam habuerit cum aliquo, manu eum percusserit uel ei aliqua uerba iniuriosa dixerit, cesset operari per decem dies, quibus elapsis, soluat pro pena quinque solidos, qui ponantur in bustia memorata”.

“Si algun operari o moneder tenia brega amb un altre i el colpejava amb la mà o li deia paraules injurioses, que deixi de treballar durant deu dies, passats els quals pagui cinc sous de multa i que els posi en l’esmentada caixa”.

Però la cosa encara podia anar més lluny:

“Et si aliquis de monetariis uel operariis alium iratus manu per capillos acceperit et eum in terra iecerit, cesset operari per uiginti dies, quibus elapsis, donet et soluat pro pena decem solidos, qui ponantur in bustia antedicta”.

“I si algun moneder o operari irat agafava amb la mà un altre pels cabells i el llançava a terra, que deixi de treballar durant deu dies, passats els quals, pagui de multa deu sous, que es posin a l’antedita caixa”.

En una successió de previsions de gravetat ascendent, encara hom establia:

“Et si aliquis de ipsis operariis uel monetariis aliquem eorum cultello uel aliis armis percusserit et ex illa percussione sanguis exierit, cesset operari per quadraginta dies, qualibus elapsis, soluat pro pena uiginti solidos, qui ponantur in dicta bustia”.

“I si algun d’aquests operaris o moneders agredia un altre d’aquests amb un coltell o altra arma i a causa d’aquesta escomesa li sortia sang, que deixi de treballar durant 40 dies, passats els quals pagui de multa 20 sous, que es posin en la dita caixa”.

Finalment, un cas extrem:

“Et si forte ille uulneratus ex ipso uulnere obierit, ille qui eum uulnerauerit ab aliis, si possibile fuerit, capiatur et nostro iudicio reseruetur”.

“I si de cas el lacerat moria a causa de la lesió, aquell que l’hagués ferit sigui pres pels altres, si era possible, i quedi retingut a reserva del nostre judici”.

És ben veritat que, contràriament al que sovint hom diu, els temps passats no foren millors. Almenys els anys de l’edat mitjana no n’eren. L’època medieval, que sembla que no acabem de superar, era probablement més tenebrosa per la negror de les consciències que no pas per la manca de claredat que permet de veure com era aquell món, dominat per la cobdícia sense fre dels poderosos i habitat per una població majoritàriament famolenca, afeixugada pel pes insofrible de tributs de tota mena. Però ni els de dalt ni els de baix no sembla que tinguessin el suport d’uns fonaments ètics prou sòlids, que la mateixa Església no sempre estava en condicions de donar amb l’exemple, atesa la conducta, no tothora edificant, dels seus ministres. Serà necessari recordar aquí les gestes amoroses del fill del comte Hug d’Empúries, això és, fra Ramon d’Empúries, frare de l’Hos-

pital de Sant Joan de Jerusalem, conegut, per mèrits propis, com el “Sàtir de l’Empordà”? Aquest fou més prolífic que el mateix Dànaus, fins al punt d’ésser incapaç de recordar el nombre i nom dels seus fills i filles bords a l’hora de dictar testament!

En aquesta societat descarrilada, tant la població més humil com els més enlairats podrien oferir-nos fàcilment exemples d’accions iniquès, ja des del mateix segle IX, centúria en què arranca la documentació catalana en una sèrie ininterrompuda. En efecte, del 19 de març de 872 disposem d’una declaració judicial per la qual ens assabentem que un tal Ispalaric fou bastonejat i empresonat per un tal Lleofred sense que en coneguem el motiu.

Però aquestes baralles semblen a bastament repetides i en retrobem un altre cas semblant el 12 d’agost de 1279. Aquell dia, Arnau de Guardiola de Morvedre fou denunciat per haver maltractat un home soliu seu, de nom Gilabert de Fàbrega, i la muller d’aquest, Anglesa. Segons l’acusació “*cepit Guilabertum de Fabrica... et percussit eum grauiter cum quodam baculo et fregit sibi unam costam, et missit eum captum in quadam domo dicti Arnaldi et fecit eum ibi custodiri; percussit etiam Anglesiam, uxorem dicti Guilaberti, cum manibus et pedibus*”. És a dir, que Arnau de Guardiola “prengué Gilabert de Fàbrega i el bastonejà greument amb un garrot, li trencà una costella i l’empresonà a casa seva, on el tingué sota vigilància; també copejà, amb les seves mans i peus, Anglesa, esposa de l’esmentat Gilabert”.

La documentació dels nostres arxius ens assabenta, així mateix, de l’assassinat a Barcelona d’un mercader pisà. Es tracta de Guidone Varuendis, a qui, després de matar-lo, robaren 440 dobles d’or de Castella. Recuperats aquests diners, foren lliurats per uns franciscans a Pere el Gran. Després es presentà davant el rei un altre pisà, Riccuccio de’ Riccucci, per demanar-li aquests diners de part de Guidone Benencase, també pisà i antic soci del difunt. El rei, de primer, com que no semblà als jutges de la seva cúria que les proves aportades per Riccucci fossin suficients, es negà a tornar-los. Però, en presentar l’esmentat Riccucci unes lletres testimonials del comú de Pisa i altres proves suficients i legítimes que les predites dobles pertanyien de ple dret a Guidone Benencase, el monarca es comprometé a retornar-les-hi en el termini de dos anys, per la qual cosa féu expedir un document el 30 de juny de 1277 de València estant.

Ens podríem allargar més, certament, comentant aspectes rellevants del nostre llibre, però el millor serà que cadascú de vostès el gaudeixi i l’aprofiti de la forma més escaient a les pròpies preferències i gustos culturals. Ben segur que tots els qui s’hi atansaran, sigui des del punt de vista que sigui, hi trobaran a bastança de què gaudir i aprendre.